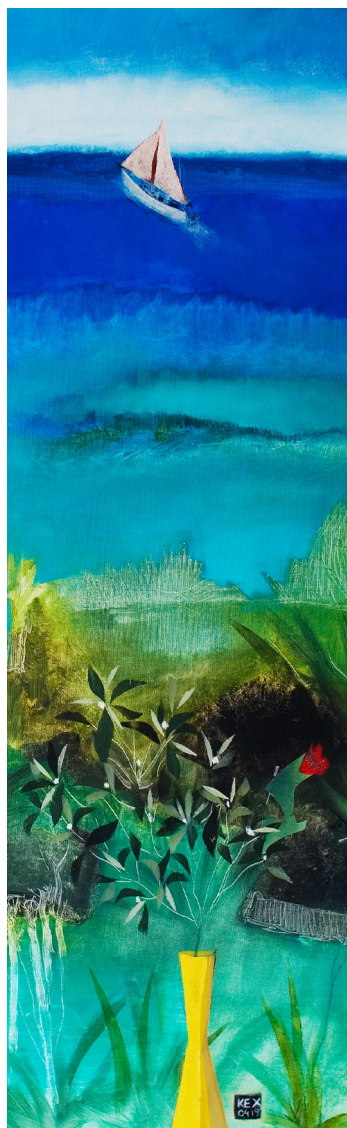

ΑΝ ΘΡΩ ΠΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 2
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2020

Φιλοσοφία και θεολογία της ελπίδας: Ερνστ Μπλοχ και Γιούργκεν Μόλτμαν

ΓΙΟΥΡΓΚΕΝ ΜΟΛΤΜΑΝ

Η χριστολογία του Ερνστ Μπλοχ
Μετάφραση: Έλενα Σταγκουράκη

ΓΙΟΥΡΓΚΕΝ ΜΟΛΤΜΑΝ

Ο Έρνστ Μπλόχ και η παρακαταθήκη της ελπίδας: μια εισαγωγή
Μετάφραση: Πέτρος Γιατζάκης

ΣΥΝΝΕΤΕΥΞΗ ΤΟΥ Γ. ΜΟΛΤΜΑΝ ΣΤΟΝ Χ. ΦΟΥΣ

«Είμαι άνθρωπος και χρειάζομαι έναν επίγειο Θεό. Τα υπόλοιπα είναι
για τους αγγέλους»

Μετάφραση: Έλενα Σταγκουράκη

ΣΑΒΒΑΣ ΜΙΧΑΗΛ

Ο Ernst Bloch εν Εξόδω

ΑΓΓΕΛΟΣ ΓΟΥΝΟΠΟΥΛΟΣ

Η προμηθεϊκή ελπίδα του ανθρώπου στη «θεολογία της επανάστασης»
του Έρνστ Μπλοχ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Για τον Αθεϊσμό στον χριστιανισμό του Ερνστ Μπλοχ

ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ

Ερνστ Μπλοχ-Γιούργκεν Μόλτμαν: από τον ουτοπικό μεσσιανισμό στη
χριστιανική ελπίδα

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Π. ΒΕΡΤΟΥΔΑΚΗΣ

Ανθρωπιστικές σπουδές και Κλασικά Σχολεία: μια νέα πρόταση

π. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Αποστόλου Παύλου, Επιστολή προς Αθηναίους

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΑΛΑΜΠΑΝΙΔΗΣ

Ποιο κράτος επιστρέφει;

Ποιήματα και Διηγήματα

Μάσα Καλέκο (Ποιήματα), Παναγιώτης Αριστοτελίδης (Ποιή-
ματα), Αθηνά Βογιατζόγλου (Πέντε εικαστικά ποιήματα), Αλέ-
ξανδρος, Γκρέαμ Γκρην (Διήγημα), Δήμητρα Λουκά (Διήγημα),
Αλέξανδρος Κορδάς (Μικρό αφήγημα)

Βιβλία, γράμματα & τέχνες

Κος Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Αθηνά Βογιατζόγλου, Μαρώ Τρι-
ταφυλλού, Γιώργος Μυλωνάς, π. Βασίλειος Χριστοδούλου, Θά-
Κισσόγλου, Χρυσάνθος Κωνσταντίνου

Συνέντευξη του Γιούργκεν Μόλτμαν στον Χόλγκερ Φους¹

«Είμαι άνθρωπος και χρειάζομαι έναν επίγειο Θεό. Τα υπόλοιπα είναι για τους αγγέλους»

Μετάφραση: ΕΛΕΝΑ ΣΤΑΓΚΟΥΡΑΚΗ

Χ.Φ.: Καθηγητά Μόλτμαν, προβαίνετε στον αναπάντεχο ισχυρισμό ότι ο Ιησούς δεν έφερε στον κόσμο μια νέα θρησκεία αλλά ένα νέο τρόπο ζωής. Τι εννοείτε με αυτό;

Γ.Μ.: Μπορείτε πολύ εύκολα να επαληθεύσετε αυτή τη φράση διαβάζοντας τα Ευαγγέλια. Εμφανίζεται πουθενά ο Χριστός να λέει «σας φέρνω μια καινούργια θρησκεία με διαλογισμό, προσευχή και θεία λειτουργία» ή θεραπεύει τους νοσούντες; Θεραπεύοντας αρρώστους, τους έδωσε νέα ζωή. Και καθώς αποδέχτηκε τους αποδιωγμένους και έγινε ομοτράπεζός τους, τους έδωσε από την αρχή ένα νέο αίσθημα αυτοσεβασμού. Και αυτό είναι μια νέα ζωή. Παρεμπιπτόντως, δανείζομαι την έννοια από τον Ντήτριχ Μπονχαίφφερ, θεολόγο και αντιστασιακό, που εκτελέστηκε από τους ναζί το 1945. Εκείνος με τη σειρά του την αντλεί με τη σειρά του από το έργο του Γιόχαν Κρίστοφ Μπλούμχαρτ [Johann Christoph Blumhardt], θεολόγο του 19^{ου} αιώνα.

Χ.Φ.: Και όμως, ο Ιησούς θα πρέπει να είχε κατά νου την ίδρυση ενός είδους Εκκλησίας, όταν έλεγε: «Κάγώ δε σοι λέγω ὅτι σύ εἶ ὁ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν» (Μτ 16:18).

Γ.Μ.: Οι πρώτοι Χριστιανοί δημιούργησαν αργότερα μια θρησκεία για να μπορέσουν να ανταγωνισθούν τις υπόλοιπες θρησκευτικές κοινότητες της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Αυτό που μετράει για μένα είναι ότι ο Ιησούς έφερε μέσα του το θεϊκό Πνεύμα της ζωής. Και αυτό το Πνεύμα της ζωής φανεωνόταν δίχως καν τη δική του συνειδητή δράση. Παραδίδεται η ιστορία της γυναίκας που άγγιξε την άκρη του ρούχου του Ιησού που ακουμπούσε στο έδαφος [«Ἦψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ», Μτ

¹ «Denn das ist was für Engel. Er hat einen Gott auf Erden». Η συνέντευξη αυτή του Μόλτμαν στον Holger Fuß δημοσιεύτηκε στο περ. *Chrismon* την 1^η Απριλίου 2009.

9:20] και θεραπεύτηκε. Πρέπει λοιπόν να ήταν ένας άνθρωπος από τον οποίο απέρρευε μεγάλη ζωτική δύναμη: αφενός δύναμη θεραπευτική, ικανή να θεραπεύσει αρρώστους, και αφετέρου δύναμη που ενθαρρύνει τους καταφρονημένους και τους απόκληρους να στραφούν σε μια τίμια και μεστή νοήματος ζωή.

Χ.Φ.: Τι είναι ο Θεός για εσάς;

Γ.Μ.: Είναι ένα διπλό αίσθημα. Από τη μία, ο Θεός είναι ένας Ενώπιος, ένας συνομιλητής, στον οποίο προσεύχομαι και ο οποίος με αφυπνίζει στην προσευχή ξυπνώντας τις αισθήσεις μου ώστε να ζω με μεγαλύτερη προσοχή. Ένας Ενώπιος, στον οποίο φωνάζω και μιλώ, τον οποίο ευχαριστώ και δοξάζω, και ενώπιον του οποίου ζω τη ζωή μου. Από την άλλη, ο Θεός είναι το ευρύχωρο περιβάλλον, ο μέγας χώρος, εκείνη η ατμόσφαιρα εμπιστοσύνης που με περιβάλλει από παντού, όπως περιγράφεται στον Ψαλμό 139: «Κύριε, Κύριε, δύναμις τῆς σωτηρίας μου, έπεσκιάσας επί τὴν κεφαλήν μου» (139:8). Αυτό το διπλό αίσθημα, του Ενωπίου και της Παρουσίας, με οδηγεί στο Θεό.

Χ.Φ.: Από τα λόγια σας, θα έλεγε κανείς πως στις προσευχές σας απευθύνεσθε σε αυτή τη ζωτική δύναμη.

Γ.Μ.: Τη ζωτική δύναμη τη ζω. Δεν μπορώ όμως να προσευχηθώ σε μια ζωτική δύναμη. Για να το κάνω αυτό, χρειάζομαι τον Ενώπιο, κάποιον με τον οποίο μπορώ να συνομιλήσω.

Χ.Φ.: Στην προσευχή χρειάζεστε επομένως το διάλογο;

Γ.Μ.: Μα φυσικά. Είμαι ον που μιλάει και ακούει. Στην προσευχή νιώθω τα μάτια μου και όλες μου τις αισθήσεις να ανοίγονται στη ζωή.

Χ.Φ.: Έχετε πει: «Τη νύχτα των βομβαρδισμών στο Άλστερ ξεκίνησα να αναζητώ το Θεό». Θυμάστε πώς ξεκίνησε για εσάς εκείνος ο «διάλογος-προσευχή»; Ήταν το 1943, όταν η γενέτειρά σας, το Αμβούργο, καταστράφηκε από τους βομβαρδισμούς;

Γ.Μ.: Ναι, τότε ήταν που φώναξα για πρώτη φορά τον Θεό κραυγάζοντας με όλο μου το είναι.

Χ.Φ.: Ήσασταν δεκαεφτά χρονών και γλιτώσατε παρά τρίχα τον θάνατο.

Γ.Μ.: Τα γεγονότα είχαν ως εξής: Η «Επιχείρηση Γόμορρα», όπως βάφτισαν οι εξοικειωμένοι με τη Βίβλο Άγγλοι την επικείμενη καταστροφή της πρώτης γερμανικής μεγαλούπολης, δημιούργησε μια κόλαση επί της γης για εννιά συνεχόμενες νύχτες. Με είχαν επιστρατεύσει στην πολεμική αεροπορία ως βοηθό και την τελευταία ή προτελευταία νύχτα των βομβαρδισμών μια βόμβα έπεσε στην πλατφόρμα καταμεσής του Άλστερ, όπου είχαμε εγκαταστήσει το αντιαεροπορικό σύστημα. Τα θαύσματα κατακρεούργησαν τον συμμαθητή μου Γκέρχαρντ Σόπερ που βρισκόταν ακριβώς δίπλα μου. Εγώ μπόρεσα να σηκωθώ προσωρινά δίχως όραση και ακοή από την έκρηξη, με ελαφριά μόνο τραύματα στον ώμο και τα ζυγωματικά.

Χ.Φ.: Σας εκπλήσσει ακόμα το γεγονός ότι επιζήσατε;

Γ.Μ.: Ναι, πρόκειται για πραγματικό θαύμα. Εκείνη τη νύχτα φώναξα για πρώτη φορά τον Θεό με όλο μου το είναι και απέθεσα τη ζωή μου στα χέρια του. Ήμουν σαν νεκρός και έκτοτε αισθάνομαι την κάθε νέα μέρα σαν ένα δώρο. Το ερώτημά μου δεν ήταν «γιατί το επιτρέπει αυτό ο Θεός;», αλλά «Θεέ μου, πού είσαι, πού βρίσκεσαι;». Έτσι ξεκίνησε η αναζήτησή μου.

Χ.Φ.: Και τι σας παρείχε τη βεβαιότητα πως δεν κυνηγούσατε χίμαιρες;

Γ.Μ.: Είχα την αίσθηση πως δεν θα αναζητούσα τον Θεό, αν εκείνος δεν είχε ελκύσει. Ή αν δεν με είχε ήδη βρει. Διαφορετικά, γιατί να αναζητώ τον Θεό; Πρέπει να υπήρχε κάτι που να με είχε ήδη βρει.

Χ.Φ.: Πέρασατε πέντε χρόνια σε στρατώνες και στρατόπεδα συγκέντρωσης ως αιχμάλωτος πολέμου των Βρετανών. Αυτή η αιχμαλωσία ενδυνάμωσε τις ψυχικές σας αντιστάσεις;

Γ.Μ.: Όχι, αρχικά υπερίσχυσε η ανείπωτη θλίψη για το μέγεθος της καταστροφής και εκείνη τη δίχως ορατό τέλος ομηρία. Σε αυτήν προστέθηκε το αίσθημα βαθιάς ντροπής και συνενοχής που βάραινε ολόκληρο τον δικό μας λαό. Ένιωθα να ασφυκτιώ μέσα στα αισθήματα αυτά και, κατά βάθος, αυτή η πίεση δεν με εγκατέλειψε ποτέ.

Χ.Φ.: Πώς κατορθώσατε να ξεπεράσετε αυτές τις καταθλιπτικές φάσεις;

Γ.Μ.: Δύο είναι οι εμπειρίες που, όντας αιχμάλωτος σε στρατόπεδο στις

ακτές της Σκωτίας, σήμαναν για μένα τη στροφή στην ελπίδα. Αφενός, τα πολλά, φιλικά και πολύ ανθρώπινα ανταμώματα και οι σχέσεις με τους ντόπιους εργάτες και τις οικογένειές τους. Αφετέρου, το γεγονός ότι στο στρατόπεδο μοίραζαν την Αγία Γραφή και τα βράδια διάβαζα. Οι θρηνητικοί και καταγγελτικοί Ψαλμοί της Παλαιάς Διαθήκης μιλούσαν στην ψυχή μου. Ύστερα διάβασα την ιστορία των Παθών στο Ευαγγέλιο του Μάρκου και ένιωσα βαθιά μέσα μου την κραυγή του Ιησού: «Θεέ μου, Θεέ μου ινατί με εγκατέλειπες;» (Μτ 27:46, Μαρκ 15:34). Ναι μεν δεν άλλαξε ριζικά κάτι, ωστόσο ένιωθα με όλο και μεγαλύτερη βεβαιότητα πως υπάρχει κάποιος που με κατανοεί και νιώθει την ίδια εγκατάλειψη με εκείνην που ένιωθα εγώ. Αυτό μου έδωσε νέο κουράγιο για τη ζωή.

Χ.Φ.: Μάθατε δηλαδή να ελπίζετε;

Γ.Μ.: Ναι. Αργά μεν, αλλά σταθερά, με κατέλαβε η ελπίδα της ανάστασης στη βασιλεία του Θεού, εκείνη η ευρυχωρία που δεν γνωρίζει στενοχώρια. Γιατί «ὁ Ἰσχυρὸς πολὺς, καὶ οὐ γνωσόμεθα ἀριθμὸς ἐτῶν αὐτοῦ, καὶ ἀπέραντος», όπως αναφέρεται στο βιβλίο του *Ιώβ* (36:26).

Χ.Φ.: Η ελπίδα έγινε έκτοτε μοτίβο της ζωής σας. Το 1964, έχοντας ως σημείο αφετηρίας την *Αρχή της ελπίδας*² του Ερνστ Μπλοχ, δημοσιεύσατε το δημοφιλέστερο έργο σας, τη *Θεολογία της ελπίδας*³. Χαρακτηρίζετε την ελπίδα κέντρο και ζωτική δύναμη της χριστιανικής ύπαρξης. Γιατί;

Γ.Μ.: Η μεγάλη ελπίδα υπαγορεύει: ένας άλλος, δικαιότερος κόσμος είναι δυνατός. Μην παραιτείσαι, κινητοποιήσου! Κάθε παιδί που έρχεται στον κόσμο ενσαρκώνει και μία νέα προσπάθεια προς αυτό το επίτευγμα. Με άλλα λόγια, ο Θεός προσδοκά στο πρόσωπο κάθε παιδιού έναν καινούργιο, πραγματικά εξανθρωπισμένο άνθρωπο.

Χ.Φ.: Αυτό που μόλις είπατε συνιστά μια πρωτάκουστη ανατίμηση της αξίας του ανθρώπου, που δεν είναι καθόλου συνηθισμένη για πολλούς ανθρώπους της σύγχρονης εποχής.

Γ.Μ.: Και όμως, αυτή η εκτίμηση είναι που κάνει τη ζωή ανθρώπινη. Μια ζωή ανθρώπινη είναι μια ζωή με αποδοχή και αγάπη, μια βιωμένη

² Ernst Bloch, *Das Prinzip Hoffnung*, Suhrkamp, Φραγκφούρτη, 1959.

³ Jürgen Moltmann, *Theologie der Hoffnung: Untersuchungen zur Begründung und zu den Konsequenzen einer christlichen Eschatologie*, Kaiser Verlag, Μόναχο 1964.

ζωή. Στις περιπτώσεις όπου η ζωή δεν μπορεί να συνοδευτεί από αποδοχή, αγάπη και βιωμένη εμπειρία, δεν έχουμε να κάνουμε πλέον με ζωή ανθρώπινη. Όταν ένα παιδί νιώθει ότι δεν το αποδέχονται, αρρωσταίνει. Όταν ένας άνθρωπος δεν αποδέχεται ο ίδιος τον εαυτό του, χάνει τη ζωντάνια του. Εξαντλείται και παραιτείται.

Χ.Φ.: Η πίστη επομένως ότι ο Θεός μάς αγαπά μας επιτρέπει να νιώθουμε ευπρόσδεκτοι σε αυτόν τον κόσμο;

Γ.Μ.: Μα φυσικά. Οι άνθρωποι είμαστε η μεγάλη αγάπη του Θεού. Αυτό είναι το μήνυμα του Ευαγγελίου. Και ο Θεός ελπίζει στην επιτυχία των ριψοκίνδυνων δημιουργημάτων του. Ελπίζει ότι θα φανούμε αντάξιοι του «καθ' ομοίωσιν» που συνιστά έμφυτη δυνατότητα. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι το να είσαι άνθρωπος σημαίνει το να γίνεις άνθρωπος. Η εκπληρωθείσα ανθρωπινότητα μας αναμένει.

Χ.Φ.: Ο Θεός μάς αναμένει. Αυτή είναι η υπόσχεση της Αγίας Γραφής. Μπορούμε όμως να εμπιστευόμαστε όντως αυτές τις πηγές;

Γ.Μ.: Ο λαός του Ισραήλ πιστεύει με τόση βεβαιότητα στην επαγγελία ή πολύ περισσότερο στον Θεό της επαγγελίας, ακριβώς επειδή μπόρεσε να γλιτώσει από την δουλεία της Αιγύπτου. Ναι μεν η Γη της Επαγγελίας διαμορφώθηκε τελικά κάπως διαφορετικά απ' ό,τι την είχαν φανταστεί, ωστόσο φαίνεται πως ένιωθαν την πιστή παρουσία τού Θεού κατά την περιπλάνησή τους. Διότι δεν είχε προηγηθεί απλά και μόνον η επαγγελία του Θεού. Στο σύννεφο (νεφέλη), με το οποίο συνομίλησε ο Μωυσής, ο Θεός ήταν παρών πολύ περισσότερο ως φίλος που συνομιλεί με φίλο. Κάτι ανάλογο ισχύει και με τη στήλη πυρός που έδειχνε στους Ισραηλίτες τον δρόμο. Για τους Χριστιανούς το γεγονός που αποδεικνύει την αφοσίωση του Θεού είναι η Ανάσταση του Χριστού και, γενικά, η Έλευσή του. Το γεγονός της ενανθρώπησης καθιστά ρεαλιστική την ελπίδα για ένα μέλλον εν Θεώ και μια καινή Γη, στην οποία θα βασιλεύει το δίκαιο.

Χ.Φ.: Γιατί όμως εγώ, ως ένας λίγο πολύ διαφωτισμένος άνθρωπος, να αφεθώ να πιστέψω τις επαγγελίες της Αγίας Γραφής;

Γ.Μ.: Απτές αποδείξεις, αντίστοιχες εκείνων των θετικών επιστημών, δεν υπάρχουν. Υπάρχουν όμως μάρτυρες. Και όταν αναλογίζομαι ανθρώπους

όπως ο Ντήτριχ Μπονχαίφφερ ή ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, η πεποίθησή μου ενδυναμώνει.

Χ.Φ.: Σε τελική ανάλυση καλούμαστε δηλαδή να πιστέψουμε ανθρώπους;

Γ.Μ.: Ναι. Έτσι συμβαίνει στη ζωή του ανθρώπου, παντού και πάντα. Αυτήν την πραγματικότητα τη βιώνουμε από κοινού με άλλους ανθρώπους γιατί η ζωή του ανθρώπου βασίζεται στην επικοινωνία, φυσική και κοινωνική, και υφίσταται μόνο σε αυτό το πλαίσιο. Ζωή θα πει σχέση και ανταλλαγή. Ανθρώπινη ζωή είναι ό,τι συμβαίνει ανάμεσα στους ανθρώπους.

Χ.Φ.: Τον Θεό, επομένως, τον βρίσκουμε σε αυτό το διαπροσωπικό πεδίο;

Γ.Μ.: Σωστά. Το Πνεύμα του Θεού είναι ό,τι λαμβάνει χώρα μεταξύ των ανθρώπων, δίνοντας ώθηση στη ζωή: η αγάπη και η δικαιοσύνη.

Χ.Φ.: Η χριστιανική πίστη είναι προπάντων πίστη στις δυνατότητες;

Γ.Μ.: Ναι. Γι' αυτήν γίνεται λόγος στο Ευαγγέλιο του Μάρκου: «πάντα δυνατά τῷ πιστεύοντι» (Μαρκ 9:23), «πάντα γὰρ δυνατά ἐστί παρὰ τῷ Θεῷ» (Μαρκ 10:27). Έχοντας εμπιστοσύνη στον Θεό, ο πιστός διευρύνει τα όρια της προσωπικής του πραγματικότητας, συμπεριλαμβάνοντας το απεριόριστο πλήθος των δυνατοτήτων του Θεού.

Χ.Φ.: Κατ' επέκταση, είμαι ζωντανός όταν δεν περιορίζω τις δυνατότητές μου;

Γ.Μ.: Έτσι ακριβώς. Κάποτε ο Μαξ Φρις είπε: «Η αγάπη απελευθερώνει από οποιαδήποτε είδωλο». Όταν αγαπούμε, τα βλέπουμε όλα εξ αρχής, εκ του μηδενός. Ο κόσμος των δυνατοτήτων ανοίγεται εμπρός μας. Βιώνοντας την αγάπη, κρατούμε το μέλλον ανοιχτό ο ένας για τον άλλον.

Χ.Φ.: Έχετε πει: «Όταν είδα τις κερασιές ν' ανθίζουν, όντας αιχμάλωτος, λύγισα». Η ελπίδα συνιστά, επομένως, θεμελιακή στάση απέναντι στη ζωή;

Γ.Μ.: Ναι. Αφυπνίζει τις αισθήσεις ώστε να μπορώ να μυρίσω, να γευτώ, να ακούσω, να δω και να αισθανθώ τη ζωή. Αυτό το βίωσα από κοντά στην περίπτωση του φίλου μου, Χέλμουτ Γκόλβιτσερ. Όταν πέθανε η

γυναίκα του, βυθίστηκε σε βαρύ πένθος. Μου είπε: «ήταν μια περίοδος που δεν μπορούσα να γευτώ και να μυρίσω τίποτε. Δεν μπορούσα να ακούσω μουσική. Γενικά δεν μπορούσα να ακούσω. Όλες οι αισθήσεις μου είχαν συρρικνωθεί». Μόνο μετά από κάμποσο καιρό και με τη συμπαράσταση των φίλων του, κατόρθωσε να ανακτήσει τις αισθήσεις του. Άκουγε μουσική, έβλεπε πάλι χρώματα, μπορούσε να νιώσει και πάλι τη ζωή.

Θυμάμαι το περιστατικό τον Μάιο του 1945. Βρισκόμασταν σε ένα άθλιο στρατόπεδο κρατουμένων στο Βέλγιο. Ήταν όλα μαύρα. Κανείς μας δεν είχε πλέον όρεξη για ζωή. Οι αισθήσεις μου ήταν παντελώς παροπλισμένες. Μια μέρα έπρεπε να σύρουμε ένα όχημα έξω από το στρατόπεδο. Ξαφνικά είδα μπροστά μου μια ανθισμένη κερασιά. Και λύγισα. Μεμιάς με κοίταξε η ζωή και μου χαμογέλασε. Και τότε οι αισθήσεις μου ξαναζωντάνεψαν.

Χ.Φ.: Αυτήν την «πνευματικότητα των άγρυπνων αισθήσεων», όπως την ονομάζετε, τη διαχωρίζετε ρητά από τον μυστικισμό. Πού έγκειται η διαφορά;

Γ.Μ.: Στις περισσότερες θρησκείες οι μυστικιστές επιδιώκουν να ανλωθούν στο σύμπαν, να χαθούν στο Ένα και το Παν ως σταγόνα νερού στον ωκεανό του Θείου. Αυτό όμως εγώ δεν το θεωρώ χριστιανική πρακτική. Για μένα, ο μυστικισμός στη χριστιανική πίστη έγκειται στη διάμορφωση της ψυχής και όχι στην εξαύλωσή της.

Χ.Φ.: Αποστάσεις παίρνετε όχι μόνο από το μυστικισμό, αλλά και από κάθε αντίληψη του Επέκεινα. Κάνετε λόγο για το ότι όσοι πεθαίνουν δεν εισέρχονται στο βασίλειο των νεκρών στο Επέκεινα, αλλά «πολύ περισσότερο παραμένουν παρόντες σε ενός είδους δεύτερη παρουσία». Πώς να το φανταστεί κανείς αυτό;

Γ.Μ.: Όλοι γνωρίζουμε την εμπειρία τού θανάτου ενός αγαπημένου προσώπου, το οποίο ξαφνικά έχουμε την αίσθηση ότι δεν έχει φύγει αλλά βρίσκεται παντού! Πριν πεθάνει ο πατεράς μου, ήξερα ότι κάθεται στο γραφείο του στο Αμβούργο και διαβάζει. Όταν τον σκεφτόμουν, αυτή η εικόνα ερχόταν στο νου μου. Άπλωνα το χέρι μου στη συσκευή και του τηλεφωνούσα. Όταν πέθανε, είχα την αίσθηση ότι βρίσκεται παντού και πάντοτε στο πλάι μου, μαζί μου.

Χ.Φ.: Αυτή η προσωπική εμπειρία είναι που σας ενέπνευσε την ιδέα της παρουσίας των νεκρών;

Γ.Μ.: Όχι. Αυτό συνέβη από κοινού με τον –καθολικού δόγματος– συναδέλφό μου Γιόχαν Μπάπτιστ Μέτς [Johann Baptist Metz], όταν αναρωτηθήκαμε πού βρίσκονται οι νεκροί του Άουσβιτς. Δεν τους κουβαλάμε σαν βάρος στις πλάτες μας, στη συνείδησή μας; Το 1961 επισκέφθηκα το πρώην στρατόπεδο συγκέντρωσης Μαϊντάνεκ στην Πολωνία. Τότε ήταν που συνειδητοποίησα ότι δεν μπορούμε να πούμε πως αυτοί οι άνθρωποι είναι νεκροί. Βρίσκονται εδώ. Και απαιτούν κάτι από εμάς. Ο Μετς είχε ανάλογες εμπειρίες και, εκκινώντας από αυτές, ανέπτυξε τη δική του θεωρία πολιτικής θεολογίας. Κατ' ουσίαν δεν μπορούμε καν να ισχυριστούμε ότι κάποιος είναι νεκρός. Μπορούμε μόνο να πούμε πως πέθανε.

Χ.Φ.: Επειδή δεν γνωρίζουμε τίποτε για τον θάνατο;

Γ.Μ.: Ίσως επειδή και οι νεκροί είναι σε μεγάλο βαθμό παρόντες. Αγνοούμε αν όντως ακολουθεί κάτι άλλο μετά θάνατον. Οπότε, αν μη τι άλλο, μπορούμε να νιώθουμε περιέργεια γι' αυτό...

Χ.Φ.: Τότε είστε κατά κάποιο τρόπο μυστικιστής του Εδώ και Τώρα;

Γ.Μ.: Σε γενικές γραμμές ναι, αφού ως Επέκεινα χαρακτηρίζονται τα ουράνια και η βασιλεία του Θεού, ενώ το παρόν λαμβάνει χώρα εδώ στη γη. Το δικό μου Εδώ και Τώρα είναι το μέλλον, όχι όμως μόνο ως μελλοντική ιστορία, αλλά και ως μέλλον της Ιστορίας εν γένει. Ο δικός μου Θεός δεν βρίσκεται στα ουράνια. Αυτά είναι για τους αγγέλους. Είμαι άνθρωπος και χρειάζομαι έναν επίγειο Θεό.

Χ.Φ.: Και πώς διαμορφώνεται το βασίλειο του Θεού επί γης;

Γ.Μ.: Ελπίζουμε στην «καινή γῆ», στην οποία κατοικεί η δικαιοσύνη [«δικαιοσύνη κατοικεῖ»], όπως αναφέρεται στη *Δεύτερη Επιστολή Πέτρου* (3:13). Και αυτή η δικαιοσύνη σημαίνει για εμένα τη δικαιοσύνη μεταξύ των ανθρώπων αλλά και εκείνη μεταξύ ανθρώπων και ζώων, καθώς και εκείνη μεταξύ των ζώων, και όλα αυτά στη γη που ο Θεός τόσο αγαπά. Έτσι προκύπτει επιπλέον μια μεγαλειώδης οικολογική ουτοπία. Ο Θεός είναι το κριτικό μέτρο και ο γνώμονας του ανθρώπου.

Χ.Φ.: Έχετε πει: «Ο Θεός άνοιξε τους ορίζοντες των ανθρώπων στην

ελευθερία». Άξιος κριτικής ο άνθρωπος, αναμφίβολα. Είναι όμως ικανός για βελτίωση;

Γ.Μ.: Κατ' αρχήν, ας σκεφτούμε αυτό που λέμε «αμαρτία». Δεν σηματοδοτεί κάποιο ηθικό παράπτωμα, αλλά την απομάκρυνση από τον Θεό και τη ζωή που εκείνος προσφέρει. Μπορεί να λέγεται ότι η αλαζονεία του ανθρώπου να θέλει να μοιάσει στον Θεό συνιστά το πρωταρχικό αμάρτημα, ωστόσο αυτή είναι μόνο η μισή αλήθεια. Η άλλη μισή αφορά την –πολύ ευρύτερα διαδεδομένη– παραίτηση. Αναφέρομαι σε εκείνο το είδος θλίψης που οδηγεί στην αδράνεια. Στη νωθρότητα που καταπνίγει οτιδήποτε ζωντανό εν τη γενέσει.

Ο πειρασμός σήμερα δεν έγκειται τόσο στο ότι οι άνθρωποι θέλουν να μιμηθούν το Θεό όσο στο ότι δεν θεωρούν πλέον εαυτούς ικανούς για το ανθρώπινο, εκείνο που προσδοκά από εκείνους ο Θεός. Αυτός ο φόβος της ολιγοπιστίας και της δειλίας οδηγεί στην παραίτηση και στην επικράτηση των δυνάμεων του κακού. Ο Θεός ανύψωσε τον άνθρωπο και του διένοιξε τους ορίζοντες της ελευθερίας. Οι άνθρωποι όμως δεν στέκονται στο ύψος των δυνατοτήτων τους.

Χ.Φ.: Και τι μπορούμε να κάνουμε ενάντια στη νωθρότητα της ψυχής;

Γ.Μ.: Το καλύτερο είναι μια κλωτσιά στα πισινά. (Γελάει). Ας μιλήσουμε όμως τώρα σοβαρά: γνωρίζω αυτήν την ακηδία από πρώτο χέρι. Στο στρατόπεδο αιχμαλώτων στο Βέλγιο είχα αρρωστήσει, είχα βγάλει καλόγηρο σε όλο μου το σώμα. Δεν ήθελα πια να ζω. Παρέμενα στο κρεβάτι και αρνιόμουν να πάω στο γιατρό. Κάποια στιγμή ήρθε ένας συγκρατούμενος, μεγαλύτερος σε ηλικία, και μου έδωσε αυτή την «κλωτσιά» λέγοντάς μου: «Σήκω επιτέλους! Θα πας γραμμή στο γιατρό!». Με μετέφεραν στο ιατρείο τού στρατοπέδου και έτσι σώθηκα. Όταν λοιπόν βυθίζεται κανείς έτσι στην παράλυση, χρειάζεται τη βοήθεια των άλλων που του δίνουν κουράγιο και τον στηρίζουν. Μπορεί όμως να πει κανείς και ο ίδιος στον εαυτό του: «Μην τεμπελιάζεις! Σήκω επάνω!». «Don't cry, do something!», όπως λέει στις γυναίκες η φεμινιστική θεολογία.